

VARAKA B. NEVFEL'İN HAYATI VE HZ. PEYGAMBER İLE İLİŞKİLERİNE DAİR RİVAYETLERİN TAHLİLİ

The Life Of Waraqah b. Nawfal's And an Analysis of the News About His Relationship with the Prophet

Mücahit YÜKSEL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University Ahmet Kelesoglu Faculty of Theology Department
Department of Islamic History and Arts Department of Islamic History, Konya, Turkey

✉ mucahityuksel@erbakan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2958-7813>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 25.05.2022

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2022

” Atıf / Cite as: Yüksel, Mücahit. “Varaka b. Nevfel'in Hayatı ve Hz. Peygamber ile İlişkilerine Dair Rivayetlerin Tahlihi”. *Mütefekkir* 9/17 (2022), 41-60. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1128617>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

VARAKA B. NEVFEL'İN HAYATI VE HZ. PEYGAMBER İLE İLİŞKİLERİNE DAİR RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Öz

Câhiliye devri, birçok dinî inanış ve anlayışın tezahür ettiği bir süreçtir. Zira İslâm öncesinde Arap Yarımadası'nda hâkim unsur putperestlik olmakla birlikte Hıristiyanlık, Yahûdilik, Sâbîlik ve Hanîflik gibi inançları benimseyen toplulukların varlığı da bir realitedir. Dönemin ünlü simalarından olan Varaka b. Nevel, putperestliği benimsememiş ve kendisi gibi düşünen bazı arkadaşlarıyla birlikte bir arayış içine girmiştir. Bu bağlamda onun hanîf ve Hıristiyan olduğuna dair görüşler ortaya konduğu gibi İslâm davetiyle birlikte Müslüman olduğu da söylenmektedir. Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarında Varaka'nın, Hz. Peygamber'le yollarının keşiştiği olaylar zikredilmektedir. Nitekim onun hem Hz. Muhammed'in peygamberliği öncesi hem de sonrasında onunla birlikte anıldığı sahneler vardır. Bu türden ifadeler kimi zaman oryantalistler tarafından İslâm'ın kaynağıyla ilgili temelsiz iddiaların dayanağı olarak da kullanılmıştır. Özellikle ilk vahyin gelişine dair rivayetlerde anlatılan diyalog, bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu makalede ilk aşamada Varaka b. Nevel'in hayatına dair özlü bir sunu yapılmakta ve ardından onun dinî durumu ele alınmaktadır. Çalışmanın temelini teşkil eden bölümde ise Varaka b. Nevel'in adının, peygamberlik öncesi ve sonrasında Hz. Muhammed ile birlikte anıldığı rivayetler ele alındıktan sonra konuyla ilgili çıkarımlarda bulunulmaktadır. Konunun özelliğine uygun olarak makalede betimleyici, analitik ve tümevarımcı yöntem takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Asr-ı Saâdet, Hz. Peygamber, Varaka b. Nevel, İlk Vahiy.

The Life Of Waraqah b. Nawfal's And an Analysis of the News About His Relationship with the Prophet

Abstract

The Age of Jahiliyyah is a process in which many religious beliefs and understandings are manifested. Although the dominant element in the Arabian Peninsula before Islam was paganism, the existence of communities that adopted beliefs such as Christianity, Judaism, Sabiism, and Hanifism is also a reality. One of the famous figures of the period, Waraqah b. Nawfal did not adopt paganism and went on a quest with some of his friends who were thinking like him. In this context, it is stated that he was a Hanif and a Christian, as well as that he became a Muslim later on. The events where Waraqah's path crossed with the Prophet are mentioned in the sources of siyer and Islamic history. There are scenes where he is mentioned with Muhammad (pbuh) both before and after his prophethood. Such expressions were sometimes used by orientalist as a basis for groundless claims about the origin of Islam. Especially the dialogue narrated about the coming of the first revelation gains importance in this context. In this article, a concise presentation of Waraqah's life is provided in the first part, and then his religious situation is discussed. In the part that forms the basis of the study, inferences are made after the rumors that Waraqah's name is mentioned together with Prophet Muhammad (pbuh) before and after the prophethood are discussed. Per the nature of the subject, descriptive, analytical, and inductive methods were followed in the article.

Keywords: Islamic History, Period of The Prophet, Prophet, Waraqah b. Nawfal, First Revelation.

GİRİŞ

Varaka b. Nevfel (ö. 611), câhiliye döneminin ve İslâmî dönemin ilk zamanlarının önemli simalarındandır. Zira onun adı bir taraftan Câhiliye döneminde putperestliği benimsememiş kişiler arasında zikredilirken, diğer taraftan da Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi esnasında onunla yaşadığı diyalogla anılmaktadır.

Varaka b. Nevfel'in hayatı incelendiği takdirde onun dinî ilimlere ilgili ve arayış içinde bir insan olmasının yanı sıra şairlik yönünün de olduğu görülmektedir. Ayrıca onun Hz. Peygamber ile hem nübüvvet öncesinde hem de sonrasında yollarının kesiştiği ve bazılarında da aralarında diyalogların geçtiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı ise oryantalistler tarafından Kur'ân'ın kaynağına dair şüpheler ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır.

Varaka b. Nevfel hakkında İslâm Tarihi literatüründe birçok çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda, Şükran Adıgüzel'in çalışması¹ kitap bazında ilk vahiy merkezinde bu konuyu ele alan eserler arasındadır. Makale alanında ise özellikle Şerafettin Severcan² ve Özcan Hıdır'ın³ adını anmak gerekmektedir. Bu makale ise, söz konusu çalışmalarda farklı yönleri ele alınmış olan konuyu; Varaka b. Nevfel'in hayatı, dinî durumu, şiirleri ve Hz. Peygamber ile münasebetlerine dair rivayetlerin değerlendirilmesi ekseninde bütüncül bir şekilde ele alma ve bazı çıkarımlarda bulunma gayretinde olacaktır.

1. VARAKA B. NEVFEL'İN NESEBİ, HAYATI VE DİNİ YAŞANTISI

Kureyş kabilesine mensup olan Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdülzâ b. Kusayy el-Kuraşî el-Esedî b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey'in soyu, dedesinin dedesinde Hz. Peygamber ile birleşmektedir.⁴ O, Hz. Hatice'nin (ö. 620) de amcasının oğludur.⁵ Annesi ise Hind bint Ebû Bekir b. Abd b.

¹ Şükran Adıgüzel, *İlk Vahiy*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2016.

² Şerafettin Severcan, "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 197-221.

³ Özcan Hıdır, "İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2004), 27-37.

⁴ Ebü'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1995), 63/3; Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheylî, *er-Ravzû'l-ünüffî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru lhyâit-Turâsî'l-'Arabî, 2000), 2/160; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-'Alemiyye, 2013), 3/104; Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-ğurer*, thk. Edward Biden (Beyrut: New Tâyib İlektironik, 1994), 2/529; Salâhuddin Halil b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru lhyâit-Turâs, 2000), 27/257; Gassân Azîz Huseyn, *Varaka b. Nevfel Mübeşşiru'r-Rasûl* (Beyrut: Dârü'lk-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 49.

⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/3; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/104.

Kusay'dır.⁶

Varaka'nın doğum tarihine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Vefat tarihiyle ilgili bilgilerde ise bir görüş birliği yoktur. Zirikî, onun vefat tarihiyle ilgili olarak iki görüş üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi, *Buhârî* rivayetinde geçtiği üzere⁷ ilk vahyin gelişinin ardından vefat ettiği şeklindedir. Diğer görüş ise Varaka'nın, işkence gören Bilâl b. Rabâh (ö. 20/641) ile olan diyalogunu⁸ esas alarak onun vefat tarihini, Bilâl'in Müslüman olduğu döneme kadar götürmektedir. Zirikî, Varaka'nın vefat tarihini 12/611 yılı olarak vermek suretiyle ilk görüşü kabul ettiğini de ortaya koymaktadır.⁹ Bununla birlikte onun, milâdî 592 yılında ve Hz. Peygamber'e hükümlere dair emirler gelmeden önce fetret-i vahiy sürecinde vefat ettiğine dair görüşleri de ifade eden Gassân ise kendi tercihinin 611 yılı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰

Varaka b. Nevfel'in Câhiliye dönemindeki inanç durumu ve İslâm'dan sonra Müslüman –hatta sahâbî- olup olmadığı konusu fazlaca ilgi odağı olmuştur. Öncelikle Câhiliye dönemindeki durumu ele alındığı zaman onun, hanîf ve Hıristiyan olduğuna dair görüşlerin ortaya atıldığı görülmektedir.

Bazı kaynaklarda Varaka'nın Câhiliye döneminde hanîf olduğu, putperestlikten ve içki benzeri kötü alışkanlıklardan uzak durduğu ifade edilmektedir. Buna göre o, putlara tapmamış ve putlar adına kurban kesmeyi doğru bulmamış, mevcut durumdan memnuniyetsizliğinin bir neticesi olarak hakikat arayışı içine girmiş bir şahsiyettir. Kendisi gibi arayış içinde olan ve hanîf olarak nitelenen Ubeydullah b. Cahş (ö. 5/627), Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. 606) ve Osman b. Hüveyris (ö. [?]) ile arkadaşlık yapmaktaydı.¹¹ Hatta Zeyd b. Amr öldürüldüğü zaman Varaka onun

⁶ Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, 2/160; Safedî, *el-Vâfi*, 27/257; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 6/476.

⁷ Hz. Âişe tarafından uzun bir şekilde anlatılan bu olayın konuyla ilgili bölümünde, Hz. Hatice Hz. Peygamber'i teselli ettikten sonra birlikte Varaka'nın yanına giderler ve Hz. Peygamber'in anlattıklarını dinleyen Varaka, "sana bu görünen, melektir. O, Hz. Mûsâ'ya da inmiştir. Ah genç olsaydım da sana yardım etseydim; kavmin seni sürüp çıkardıkları vakit hayatta olsaydım!" dedi. Hz. Peygamber: "Onlar beni çıkaracaklar mı?" diye sordu. Varaka, "Senin getirdiğin gibi bir dini getiren herkese düşmanlık edilmiştir! O gününü görürsem, sana yardımda bulunurum!" dedi. Ancak çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy de bir süreliğine kesildi. "Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şahîhi'l-Buhârî* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), "Bed'ü'l-Vahy", 3.

⁸ Bu konudaki rivayet, Varaka'nın inanç durumundan bahsedilirken serdedilecektir.

⁹ Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali ez-Zirikî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 8/114.

¹⁰ Huseyn, *Varaka b. Nevfel*, 55-57.

¹¹ Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd. (Mısır: Şeriketü't-Tibâ'ati'l-Fenniyyeti'l-Müttehide, ts.), 1/204; Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâsimî İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. Eliza Lichten Stater (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 171; Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnâs, *Üyûnü'l-eşer fî fünûni'l-meğâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramadan (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1993), 1/356.

öldürülmesine ağlamış ve şu ağıtı söylemiştir:

“Doğruyu gördün, hatta ötesine de gittin / Kızgın ateş fırınından uzaklaştın / Dininde hiç benzeri olmayan bir Rab vardır / Azgın putları tereddütsüz bıraktın / Sonunda aradığın dine vardın / Rabbinin vahdaniyetinden habersiz değildin / Yerleştin değerli bir vatana / İkramlar yapılacaktır orada sana / Allah'ın Halil'i ile karşılaşacaksın orada / Sen değilsin cehenneme girecek zorba / Rabbinin rahmeti mutlaka insana yetişir / Yedi kat yerin dibinde vadide olsun ister.”¹²

Câhiliye döneminde Allah'ı zikredip tesbih eden Varaka b. Nevel, bu yöndeki inancını şiirlerinde de dile getirmiştir:

“Topluluklara şöyle diyerek nasihat ettim / Kimseye kanmayın, ben size nasihatçıyım / Sadece Yaraticınıza kulluk edin / Davet ederlerse sizi, aramızda büyük engel var deyin / Arşın sahibini tesbih ederiz ve ona sığınırız, / Önceden de Cüdi ile Cümud dağları tesbih etti onu, / Semasının gölgesinde her şey O'nun hizmetinde / Kimse O'nun hâkimiyetinden uzak değildir / Dünyadaki hiçbir şey ebedi parlak değildir / Evlat ve mal gider, sadece İlah bakidir / Hürmüz bir fayda görmedi hazinelerinden / Âd kavmi de istedi ama yaşayamadı ebeden / Süleyman da, yaşamadı ebeden / Hem insanlar hem de cinler emri altındayken.”¹³

Tarih kitaplarında Varaka'nın hanîf olduğuna işaret eden bu verilerin yanı sıra onun Hıristiyan olduğunu ifade eden bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim İbn İshâk (ö. 151/768), İbn Hişâm (ö. 218/833) ve İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334) gibi önemli tarihçilerin eserlerinde Varaka'nın, Ehl-i Kitap'tan bazı bilgileri öğrendiği, onların kitaplarını okuduğu ve Hıristiyan olduğuna dair malumat bulunmaktadır.¹⁴

Varaka'nın hanîf ve Hıristiyan olduğuna dair bu bilgilerin yanında, onun Müslüman olduğuna dair malumata da tarih kaynaklarında rastlanmaktadır. Nitekim anlatıldığına göre Zeyd b. Amr ile Varaka, din arayışı için Şam tarafına gitmiş ve bir rahibin yanına gelip ona gelmesi beklenen peygamber hakkında soru sormuşlardır. O da cevap olarak: “Sizin beklediğiniz henüz gelmedi, ancak şimdi zamanıdır.” demiştir. Bunun üzerine Varaka, bu peygamber gelinceye kadar Hıristiyan olarak kalacağını ifade ederken, Zeyd b. Amr ise, o zamana kadar Kâbe'nin Rabbine ibadet

¹² Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî İbn İshâk, *Sîretü İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1978), 119; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/214; Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzi Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420), 1/161.

¹³ Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, 2/161; Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/157; Cevâd Ali, *el-Mufassal fî târihu'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dârü's-Sâkî, 2001), 18/269.

¹⁴ İbn İshâk, *Sîret*, 116; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/145, 205; Ebü'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidünnâs, *Minehu'l-midah*, thk. İffet Visâl Hamza (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1987), 328.

edeceğini söylemiştir.¹⁵ Bu rivayette Varaka'nın, gelecek peygamberi kabule hazır olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun, yetişkinlerden ilk Müslüman kişi olduğuna dair bilgiler de ortaya konmaktadır. Zürcânî (ö. 1122/1710) onun, Hz. Peygamber'in risâletine olmasa da peygamberlikle görevlendirilişine yetiştiğini ifade etmiştir.¹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber Varaka ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Onu rüyamda, üzerinde beyaz bir elbiseyle gördüm. Zannedirim ki şayet o cehennem ehlinde olsaydı üzerinde beyaz elbiseyle görmezdim."¹⁷ Yine başka bir rivayette de Varaka'ya küfredilmemesini istemiş ve onun için bir veya iki cennet gördüğünü ifade etmiştir.¹⁸

Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634), Müslüman oluşuyla ilgili olarak anlattığı anısı da Varaka'nın İslâm'ı kabule hazır olduğu hususunu destekler mahiyettedir. Hz. Ebû Bekir şöyle demiştir: "Beklenen bir peygamber olduğunu hiç duymamıştım. Varaka b. Nevfel'in yanına geldim. O, semâya çok bakıyor ve bazı şeyler mırıldanıyordu. Hikâyemi ona anlattığımda: 'Evet kardeşimin oğlu! Bu beklenen peygamber, Arapların neseb bakımından en merkezinde olan birisidir' dedi."¹⁹ Ayrıca ilk vahyin inişine dair daha önce zikrettiğimiz *Buhârî* rivayeti de Varaka'nın, Hz. Peygamber'in davet sürecinde yaşayacağı sıkıntılı döneme yetişmeyi ve ona yardımcı olmayı temenni ettiğini ortaya koymaktadır. Bu hususa işaret eden İbn Kesîr (ö. 774/1373) onun Müslüman olma yönündeki salih niyetini bir tasdik olarak değerlendirmiştir.²⁰ Bununla birlikte Varaka'nın, işkence dönemine kadar yaşadığı görüşünü kabul edenler, bu süreçte onun Bilâl-i Habeşî ile arasında geçen rivayete işaret etmektedirler. Buna göre; Bilâl b. Rabâh işkence çekerken Varaka b. Nevfel onun yanına uğramıştır. O: "Bir, bir" derken Varaka da "Vallahi Bilâl! Bir bir" demiş, sonra da Ümeyye b. Halef'e (ö. 2/624) ve bunu yapan Cumahoğullarına mensup kişilere: "Vallahi onu böyle öldürecek olursanız kabrini ziyaretgâh yaparım" demiştir.²¹ Safedî (ö. 764/1363), yukarıda zikrettiğimiz ve "Topluluklara nasihat ettim" diye başlayan şiiri de Varaka'nın bu esnada söylediğini ifade etmektedir.²² Ancak bu görüş tutarlı gözükmemektedir. Zira söz konusu rivayet doğru kabul edildiği takdirde Varaka'nın Müslüman olduğunda şüphe kalmaz ve bu yöndeki ihtilaf boşa çıkardı. *Buhârî*'deki ilk vahiyle ilgili rivayet dikkate

¹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/6.

¹⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf b. Ahmed b. Şihâbuddin b. Muhammed ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/451.

¹⁷ Süheyli, *er-Ravzü'l-ünûf*, 2/161.

¹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/22.

¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Munî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/153.

²⁰ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Andulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1997), 4/21.

²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/277; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/6, 25.

²² Safedî, *el-Vâfi*, 27/257.

alındığında Varaka'nın, 611 yılında vefat ettiği görüşü daha tutarlı görülmekte ve Bilâl b. Rabâh'ın işkence gördüğü zamana kadar yaşadığını da zımnen gündeme getiren rivayet kabule şayan görülmemektedir. Varaka'nın bu şiiri de önceden ifade edildiği üzere Câhiliye döneminde söylenmiştir.

Varaka'nın Müslüman olduğunu kabul eden müellifler arasında onun sahâbî olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. İbn Kâni' (ö. 351/962) onu sahâbeden kabul etmekte ve hadis rivayetinin bulunduğunu ifade etmektedir. *Ebû Sa'd el-Mutriz-Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed- Ebû Nu'aym el-Hâfiz-Süleyman b. Ahmed- Mikdâm b. Dâvûd- Esed b. Mûsâ- Ravh b. Musafir- A'meş- Abdullah b. Abdullah- Saîd b. Cübeyr- İbn Abbâs- Varaka* tarihiyle rivayet edilen hadis şu şekildedir: "Ey Muhammed! Vahiy sana nasıl geliyor?" diye sordum. Bunun üzerine Resûlullah: 'Bana bir ışık içerisinde geliyor' dedi. Bunun üzerine Varaka: 'Bu, İsâ'ya (a.s.) indirilen "Nâmûs'tur" dedi."²³ Bu rivayeti kabul etmeyen İbn Mende (ö. 395/1005) ise itirazını şu şekilde dile getirmektedir: "Varaka'nın Müslüman olduğunu kim söyledi bilmiyorum. Hz. Peygamber böyle bir şey söylemediği gibi İbn Abbâs da ondan bir rivayet dinlememiştir. Doğrusu şu ki; Varaka, Hz. Peygamber'e ilk vahiy geldikten sonra vefat etti."²⁴

Varaka b. Nevfel'in sahâbeden olduğuna dair görüşleri değerlendiren İbn Hacer (ö. 852/1449); Taberî (ö. 310/923), Beğavî (ö. 516/1122), İbn Kâni' ve İbnü's-Seken (ö. 353/964) gibi âlimlerin onu sahâbe arasında zikrettiğini ifade etmiştir. Ardından da onun tarafından rivayet edildiği söylenen hadisi de ele almış ve sened bölümündeki Ravh b. Musâfir'in zayıf olduğunu söylemiştir. Daha sonra ilk vahiy ile ilgili *Buhârî* rivayetine atf yaparak, Varaka'nın, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul ettiğini ancak davetten önce vefat ettiğini söylemiştir.²⁵ Cevâd Ali ise, onun Hz. Peygamber'e iman ettiği iddiasını ve buna dair rivayet edilen şiirleri mevzû olarak değerlendirmektedir. Zira o, bu rivayetlerin, başkasının ağzından uydurulduğunu ve onların çoğunda zayıflık bulunduğunu söylemektedir.²⁶

Sonuç olarak tüm bu görüşleri şu şekilde telif etmenin mümkün olduğu kanaatindeyiz: Varaka b. Nevfel, Câhiliye döneminde hanîf olarak yaşamıştır. Ancak hakikati arama yolunda ortaya koyduğu çabaların neticesinde Hıristiyanlığı benimsemiştir. Hz. Peygamber'in gelişi ise onun beklediği bir olaydı ve ilk vahye dair *Buhârî*'de geçen rivayetten de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik etmiş ancak henüz

²³ Ebû'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk b. Vâsık İbn Kâni', *Mu'cemü's-şahâbe*, thk. Salâh b. Sâlim el-Misrâtî (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1418), 3/181.

²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 63/4; İzzüddin İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 5/416.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, 6/474-475.

²⁶ Ali, *el-Mufassal*, 18/268.

davet başlamadan önce de vefat etmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in onun hakkındaki güzel ifadeleri de göz önünde bulundurarak onu, fetret devri insanı olarak görmek mümkündür.

2. HZ. PEYGAMBER'LE İLİŞKİLERİ

Varaka b. Nevfel'in Müslüman olduğu kanaatinde olanlar, şu şiiri ona atfetmektedirler:

*"Affedicidir ve müsamahakârdır / Hiçbir kötülüğe (kötü) karşılıkta bulunmaz / Tutar öfkelerini / Kendisine öfkelenildiği ve kötü söz söylendiği zaman."*²⁷

Bu şiir, Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber hakkında olumlu düşünceler beslediğinin göstergelerindedir. Varaka ile Hz. Peygamber'in hem nübüvvet öncesi hem de nübüvvet esnasında yollarının kesiştiğine dair rivayetler kaynaklarda bulunmaktadır. Kimi Müslümanlar bu rivayetlerin bir kısmını peygamberlik delilleri kapsamında değerlendirirken, oryantalistlerin bir kısmı da İslâm dininin kaynağının insan ürünü olduğu yönündeki iddiaları için argüman olarak kullanmaktadırlar. Makalenin bu bölümünde söz konusu rivayetler ve değerlendirmeleri ele alınmaktadır.

2.1. Peygamberlik Öncesi İlişkileri

Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'in gelişinden önce bir peygamber beklentisi içinde olduğuna değinmiştik. Bunlara ilave olarak Hz. Peygamber henüz doğmadan önce ve çocukluğu sırasında Varaka b. Nevfel ile bir şekilde yollarının kesiştiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.

Varaka b. Nevfel, Câhiliye döneminde kendisi gibi hanîf olan arkadaşlarıyla birlikte putperestlikten uzak durmuştu. Onlar, Ehl-i Kitap kaynaklarından öğrendikleri bilgiye dayalı olarak bir peygamber beklentisi içindeydiler. Nitekim *Abdullah b. Muhammed el-Belevî - Umâra b. Zeyd - Abdullah İbnü'l-Alâ - Hişâm b. Urve - Babası ve Ninesi Esma bint Ebû Bekir* tarihiyle gelen habere göre Zeyd b. Amr ve Varaka, Ebrehe'nin (ö. 570) Mekke'den dönüşünün ardından Necâşî'nin yanına gittiklerini ifade edip şu bilgiyi aktarmaktadırlar:

"Necâşî'nin yanına geldiğimizde bize: 'Ey Kureyşliler! Bana doğruyu söyleyin, içinizde babası tarafından boğazlanmak istenen ama çok sayıda deve kesilerek kurtulan bir çocuk doğdu mu?' diye sordu. 'Evet' dedik. 'Onun ne yaptığına dair bir bilginiz var mı?' diye sordu. 'Âmine bint Vehb adında bir kadınla evlendi ve onu hamile hâlde bırakıp yola çıktı' dedik. 'Çocuğun doğup doğmadığını biliyor musunuz?' dedi. Varaka: 'Size haber vereyim Ey Kral! Ben bir gece bize ait olan ve etrafında tavaf ettiğimiz, taptığımız bir putun yanında geceledim. O sırada putun içinden bir ses

²⁷ Ebü'l-Hasen Ali İbnü'l-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Charles Pellat (Beyrut: Dâiratu Menşûrati'l-Câmiati'l-Lübniyye, 1970), 1/81.

duydum: 'Peygamber doğdu ve krallıklar zelil oldu, sapıklık kayboldu, şirk gitti' Ardından da put yüz üstü yıkıldı. Ardından Zeyd b. Amr b. Nüfeyl: 'Benzer bir bilgi de bende var' dedi. O da: 'Anlat' dedi. Ben de böyle bir gecede ailemin yanından çıktım. Onlar, Âmine'nin hamile kaldığından bahsediyorlardı. Beni şüphelendiren bir konu hakkında düşünmek üzere yalnız kalmak için Ebû Kubeys Dağı'na geldim. Gökyüzünden inen, yeşil iki kanatlı bir adam gördüm. Ebû Kubeys'in üzerinde durdu. Sonra tepeden Mekke'ye bakarak: 'Şeytan zelil oldu ve putlar ortadan kalktı, *el-Emin* doğdu' dedi. Ardından yanındaki bir elbiseyi açtı ve onu doğu ve batı tarafına doğru attı."²⁸

Bu rivayetin sened zincirinde bulunan Umâre b. Zeyd/Ziyâd, çok tanınmayan birisidir. Zira onun hakkında tek bilinen, Hüseyin b. Ubeydullah tarafından zikredilen şu bilgidir: Abdullah b. Muhammed el-Belevî'ye, "Rivayette bulunduğun Umâre b. Zeyd kimdir?" diye sorulduğu zaman: "Gökten inmiş bir adam, bana rivayeti aktardıktan sonra tekrar göğe yükseldi" demiştir. İbnü'l-Gadâirî de onun, tanınmayan birisi olmakla birlikte aynı zamanda yalan söyleyen birisi olduğunu da söylemektedir.²⁹ Ayrıca muhteva yönünden bakıldığı zaman rivayetin daha çok menkıbe özelliğinde olduğu anlaşılacaktır. Zira hem Varaka'nın hem de Zeyd b. Amr'ın yaptığı tavsif, bir kısmıyla gayri makul, bir kısmıyla ise sonraki sahih bilgilere göre kurgulanmış imajı vermektedir. Ayrıca metinde geçen ve Varaka'nın puta tapmasından bahseden bilgi, onun putperestliği kabul etmediğine dair sağlam verilerle çelişmektedir.

Hz. Peygamber'in doğumunun öncesine dayanan ve onun gelişinden Varaka'nın haberdar olduğuna delâlet eden bu rivayetin yanı sıra yine onun doğumu öncesinde Varaka ile dolaylı olarak alakalı bir başka rivayet daha kaynaklarda geçmektedir. İbn Hişâm'ın ve Kelâî'nin (ö. 634/1237), "İddia ettiklerine göre" diyerek aktardıkları rivayete göre Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın yoluna çıkıp onunla evlenmek isterdi. Zira o, bu ümmetin peygamberine dair kardeşi Varaka'dan öğrendiği bilgilere istinaden, gelecek olan peygamberin annesi olmak istiyordu.³⁰ Rivayet, *Nûr-u Muhammedî* anlayışına dayanak olarak kullanılan haberler arasındadır. Ancak her iki müellifin de rivayeti aktarırken senedsiz bir şekilde ve güvenmediklerini ima edercesine "İddia ettiklerine göre" ifadesiyle zikretmeleri, onun sıhhati konusunda akla tereddütler getirmektedir. Çalışmasında bu konuya değinen Bünyamin Erul da aynı

²⁸ Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer fi fûnüni'l-meğâzi ve's-semâ'il ve's-siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1993), 1/367-368.

²⁹ Ebü'l-Hasen Ahmed b. el-Huseyn el-Vâsıtî el-Bağdâdî İbnu'l-Gadâirî, *er-Ricâl*, thk. Muhammed Rıza Hüseyinî (Kum: Dârü'l-Hadis, 1422), 89; Âyetullâh Ebü'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-ħadîs* (Necef: Mektebetü'l-İmam el-Hûî, ts.), 13/293.

³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 1/143-145; Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/107.

yönde bir tavır sergileyerek bu tür rivayetlerde, Hz. Peygamber'i yüceltme arzusunun belirgin olduğunu söylemektedir.³¹ Bizim kanaatimiz de bu yorumun doğruluğu yönündedir. Nitekim Leknevî (1848-1886), eserindeki "Bazı Meşhur Kıssalar" bahsinde Câbir b. Abdullah'tan (ö. 78/697) gelen şu rivayeti zikretmektedir: "Yâ Resûlallah! Anam-babam sana feda olsun. Allah Teâlâ'nın eşyadan önce yarattığı ilk şey hakkında bana bilgi ver dedim." dedi ki: "Ey Câbir! Kuşkusuz ki Allah, eşyadan önce kendi nûrundan peygamberinizin nûrunu yarattı. Ardından da bu nûru gücüyle istediği yerde dolaştırdı. O sırada ne levh ne kalem ne cennet ne cehennem ne melek ne semâ ne arz ne güneş ne ay ne cin ve ne de insan vardı." Hadisi bu şekilde zikrettikten sonra yorum sadedinde ise insanların onu anlama noktasında hata yaptıklarını ve buradaki nûrun, peygamberlik nûru değil, Hz. Adem'in yaratılışı bahsinde geçen nûr³² anlamında olduğunu söylemiştir.³³

Hz. Peygamber ile Varaka'nın yolunun kesiştiğine dair bir başka rivayet ise Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde cereyan etmiştir. Başta, "İddia ediyorlar" kaydıyla nakleden Süheylî'nin (ö. 581/1185) yanı sıra diğer birçok kaynakta da geçmekte olan bu rivayete göre; sütanesi Halîme, geri getirmesi esnasında Hz. Peygamber'i kaybetmiş ve Varaka onu bularak dedesi Abdülmuttalib'e (ö. 577) teslim etmiştir.³⁴ Kaynaklarda "İddia ediyorlar" lafzıyla zikredilmesi, bu rivayetin de sıhhati konusunda şüpheleri beraberinde getirmektedir. Ayrıca olayın devamında, Hıristiyan Habeşli bir grubun Hz. Peygamber'i Halîme'nin yanında gördükleri zaman onun ileride büyük bir şanınin olacağını anladıklarından ve bu sebeple onu krallarının yanına götürmek istediklerinden bahsedilmektedir ki bu da Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair ortaya atılmış delâil türünden bir rivayet olduğu hissini uyandırmaktadır.

Bir başka rivayete göre ise; Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile yaşadığı ticaret tecrübesinin ardından zihninde onunla evlilik düşüncesi netleştiği zaman amcaoğlu Varaka b. Nevel'e gitmiş ve ona, Hz. Peygamber'in özellikleri hakkında duyduklarını ve gözlemlediklerini anlatmıştır. Bunun üzerine Varaka: "Hatice! Eğer bu doğruysa Muhammed bu ümmetin peygamberidir. Ben bu ümmetin beklenen bir peygamberinin olduğunu öğrendim ve şimdi zamanı da gelmiştir" demiştir. Rivayete göre Meysere, Hz. Peygamber'e eşlik ettiği ticarî amaçlı yolculuklarında karşılaştıkları

³¹ Bünyamin Erul, *Siyer Tedkikleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 56, 58.

³² "Ona düzgün bir şekil verip rûhumdan üflediğimde, onun için secdeye varın." *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), el-Hicr 15/29.

³³ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Âşârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevzû'a*, thk. Saîd b. Besyûni Zeğlûl (Bağdat: Mektebetü's-Şarkî'l-Cedîd, ts.), 42.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/154; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, 2/116; Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/113.

rahabin söylediklerinden ve iki meleğin onu gölgelemesi olayından Varaka'ya da bahsetmiş ve bunlardan bir çıkarımda bulunan Varaka, Hz. Hatice'ye: "Vallahi ey Hatice! Eğer bu doğruysa Muhammed muhakkak bu ümmetin peygamberidir. Ben bu ümmetin beklenen bir peygamberi olduğunu biliyordum. Şimdi de zamanı gelmiştir" demiş³⁵ ve bu hususta şu şiiri söylemiştir:

*"İsrar ettim, ısrar ediyorum hatıradâ / Beni çoktan beridir ağlatan bir düşüncede / Hatice'nin peş peşe anlatışının ardından / Uzadı bekleyişim Ey Hatice! / Anlattıklarının sevinciyle Mekke'nin ortasında / Bir çıkış bekliyorum ondan / Keşişin rahiplerden aktardıklarından / Yanlış bir bilgi çıksın istemiyorum / Muhammed efendimiz olacaktır / Düşmanlarımızı susturacaktır / Vatanda nur ışığı görülecek / Onunla hakkın yanlısını düzelterektir / Onunla savaşılanlar zararlı çıkacak / Onunla barışan ise düşmana galip gelecek / Keşke o zamanı görseydim / Ben olurdu ilk giren / Girmek istemediği şeye Kureyş'in / Mekke'sinde bağırıp çağırma'yı diler / Umuyorum topluca istemedikleri o şey/ Onlar alçalsalar da Arş'in sahibine çıkacaktır / Aşağılarda kalmak ancak Allah'ı inkârdır/ Ki o, yıldızlara çıkanları tercih eder / Eğer onlarla ben kalırsak, öyle şeyler yaşanır ki / Kâfirler ondan dolayı feveran ederler / Şayet ben ölecek olursam / Her genç karşılaşacaktır zorlu kaderiyle"*³⁶

Anlatıldığına göre Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin ticari faaliyetlerinde çalışırken onun kölesi Meysere ile birlikte Şam'a gitmiştir. Burada karşılaştıkları bir rahip -Nestûra- Hz. Peygamber'in, bir ağacın altında yattığını görünce Meysere'ye onun kim olduğunu sormuş ve o ağacın altında o ana kadar sadece peygamberlerin yattığını söylemiştir. Ayrıca yolculuk sırasında sıcağın altındayken Meysere, Hz. Peygamber'in iki melek tarafından gölgelendirildiğini görmüştür.³⁷ Bu rivayeti kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira Kur'ân'daki gerçeklerle çelişmektedir. Böyle bir durumda Hz. Peygamber'in, önceden kendisinin peygamber olacağını bilmesi gerekirdi. Fakat Allah Teâlâ *"Bu kitabın sana vahyedileceğini ummuyordun..."*³⁸ buyurmaktadır. İlk vahiy esnasında Hz. Peygamber'in ve Hz. Hatice'nin yaşadıkları durum da bu hususu desteklemektedir. Ayrıca bu şiire eserinde yer veren İbn Hişâm, söyleniş zamanı olarak, ilk vahiy esnasındaki konuşmanın sonrasını ifade etmiştir.³⁹ Aynı şiiri eserinde zikreden İbn Kesîr ise Delâil'de Beyhakî tarafından zikredildiğine atıf yaparak kendi kanaatince bu şiirin Varaka'ya ait

³⁵ Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405), 1/18-19.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 1/175-176; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünüf*, 2/163-165.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 1/172.

³⁸ el-Kasas 28/86.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 1/175.

olmadığını söylemiştir.⁴⁰

Netice itibarıyla Varaka'nın Hz. Peygamber ile peygamberlikten önce yolunun doğrudan ya da dolaylı şekilde kesiştiğine dair rivayetler, sıhhat noktasında sıkıntılar barındıran ve Hz. Peygamber'in peygamberliğine dair delâil bulma arzusu taşıyan haberler olarak gözükmektedir. Varaka'nın, okumalarından elde ettiği bilgiler ışığında bir peygamber geleceğini bilmesi tabiidir; zira bu husus, İncil'de de belirtilmektedir. Ancak bu kişinin Hz. Muhammed olacağı bilinmemektedir. Ayrıca Varaka'nın şiirleri hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse; ona atfedilen bütün şiirlerin kendisine ait olmayabileceği gerçeğini her zaman göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira Tâhâ Hüseyin'in de belirttiği üzere İslâm'ın ilk dönemlerine ait şiir literatüründe intihal sorunu göz ardı edilemeyecek bir vakiadır. Çünkü çeşitli sebeplerle şiirlerin, sahiplerinden başkalarına atfedildiği olmuştur.⁴¹

2.2. İlk Vahyin Gelişi Sırasındaki İlişkileri

İlk vahyin gelişinin ardından Hz. Peygamber'in Varaka ile görüştüğüne dair rivayetler, hadis ve İslâm tarihi kaynaklarında farklı varyantlarla sunulmaktadır. Yukarıda da zikredildiği üzere bu konudaki en yaygın ve kabul gören rivayet, Buhârî'nin naklettiği ve bizzat Hz. Âişe tarafından anlatılan haberdır. Buna göre; Hz. Peygamber öncelikle uykusunda salih rüyalar görmeye başlamış ardından da inzivaya çekildiği Hirâ Dağı'ndaki mağarada bizzat melek ona Alak Sûresi'nin ilk beş âyetini getirmiştir. Korkmuş vaziyette Hz. Hatice'nin yanına gelen Hz. Peygamber, "Benî örtünüz" talebinde bulunmuş ve ardından da yaşadıklarını ona anlatmıştır. Sonra ikisi birlikte Varaka b. Nevfel'e giderek durumu anlatmışlar ve Hz. Peygamber'i dinleyen Varaka, kendisine gelenin melek Cebrail olduğunu ve dolayısıyla peygamberlikle görevlendirildiğini ifade etmiştir. Ardından da "Keşke genç olsaydım da kavminin seni çıkaracağı günlerde hayatta olsaydım" demesi üzerine Hz. Peygamber şaşırılmış ve o da açıklama sadedinde, vahye muhatap olan bütün peygamberlerin aynı akıbetle karşılaştığını söylemiştir.⁴²

Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice ile birlikte Varaka'nın yanına gittiğini anlatan ve yukarıda zikredilen bu rivayetin benzeri olan haberler, birçok tarih kaynağında da geçmektedir.⁴³ Bununla birlikte kaynaklarda zikredilen başka bir rivayete göre; Hz. Hatice Varaka'nın yanına kendisi gitmiş ve Hz.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/24-28.

⁴¹ Tâhâ Hüseyin, *Câhiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 102, 127, 128.

⁴² *Buhârî*, "Bed'ü'l-Vahy", 3.

⁴³ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-hulefâ*, thk. Seyyid Aziz vd. (Beirut: el-Kütübü's-Sekâfiyye, 1417), 1/65; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 63/5; Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/103.

Peygamber'den duyduklarını ona anlatmıştır. Hz. Peygamber'in Varaka ile görüşmesi ise daha sonra Kâbe'yi tavaf esnasında olmuştur. Buna göre; Hz. Hatice, Hz. Peygamber'i dinledikten sonra Varaka'nın yanına giderek, duyduklarını anlatmıştır. Hz. Hatice'yi dinleyen Varaka ona, anlattıklarının doğru olması hâlinde Hz. Muhammed'e gelenin, Hz. Mûsâ'ya gelen Nâmûs-u Ekber olduğunu, Hz. Muhammed'in bu ümmetin peygamberi olduğunu söylemiş ve ona sebatkâr olmasını söylemesini istemiştir. Hz. Hatice de Varaka'dan duyduklarını Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Resûlullah, mağaradaki inzivasından döndüğünde Kâbe'yi tavaf ederdi. Yine bir tavafi esnasında Varaka ile karşılaştı ve Varaka ona: "Kardeşimin oğlu! Yaşadıklarını bana anlat" dedi. Hz. Peygamber ona anlatınca da: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sen, bu ümmete gönderilen peygambersin. Mûsâ'ya gelen Nâmûs-u Ekber sana da gelmiştir. Ancak seni yalanlayacaklar, sana eziyet edecekler, seni sürgün edecekler ve seninle savaşacaklar! Eğer senin o gününe kavuşursam, dinine yardım edeceğim" dedi.⁴⁴

Üçüncü bir rivayete göre; Hz. Peygamber, yaşadığı ilk vahiy tecrübesini Hz. Hatice'ye anlattıktan sonra o, 'Utbe b. Rebîa'nın (ö. 2/624) Ninovalı Hıristiyan kölesi Addâs'ın yanına gitti ve ona, Cebrail (a.s.) hakkında bildiklerini sordu. Addâs, "Kuddûs, Kuddûs! Puta tapanların çokça bulunduğu bu bölgede nasıl olur da Cebrail'den bahsedilir?" dedi. Hz. Hatice, "Sen, onunla ilgili ne biliyorsun?" dedikten sonra Addâs, "O, Allah'ın emirlerini peygamberlerine ileten güvenilir bir melektir ve Hz. Mûsâ ile Hz. İsbâ'ya da gelmiştir" dedi. Sonra Hz. Hatice, onun yanından ayrılıp Varaka'nın yanına gitti ve Hz. Peygamber'in yaşadıklarını ona anlattı. Varaka: "Ey kardeşimin kızı! Bilmiyorum belki de senin eşin, Ehl-i kitabın beklediği ve özelliklerini Tevrat ile İncil'de gördükleri peygamberdir. Vallahi ben ölmeden önce o, peygamber olarak davete başlar ve davasını izhâr ederse ona itaat edip sabırlı olacağım ve güzel bir şekilde yardım edeceğim" dedi ama bir süre sonra vefat etti.⁴⁵

Bu konudaki son rivayet ise Beyhakî (ö. 458/1066) tarafından *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserinde Amr b. Şürahbîl (ö. 63/683) yoluyla aktarılmıştır. Buna göre; Resûlullah Hz. Hatice'ye, "Ben uzletleyken bir ses duydum ve vallahi bundan dolayı başıma bir şey gelmesinden korktum" dedi. Bunun üzerine onu teskin etmek isteyen Hz. Hatice, "Allah korusun! O sana böyle bir şey yapmaz. Vallahi sen emanete ihanet etmez, akrabalarını ziyaret eder ve doğru konuşursun" dedi. Hz. Peygamber'in evde olmadığı bir anda Hz. Ebû Bekir, Hatice'ye uğramış, o da kendisine olayı anlattıktan sonra Hz. Peygamber ile birlikte Varaka'ya gitmesini istemiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), içeriye girdiği zaman Hz. Ebû Bekir onun elinden

⁴⁴ İbn İshâk, *Sîret*, 222; Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/165.

⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/8, 9, 19; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/32-33.

tutarak birlikte Varaka'nın yanına gitmeyi teklif etmiştir. Varaka'nın yanına gittikleri zaman Resûlullah (s.a.v.) ona, uzletleyken kendisine arkasından "Ey Muhammed! Ey Muhammed!" diye seslendiğini duyduğunu ve korkarak oradan kaçtığını söylemiştir. Varaka ondan, bir daha melek geldiği zaman sebat etmesini ve onun söylediklerini dinledikten sonra gelip kendisine anlatmasını istedi. Daha sonra Hz. Peygamber uzlete çekildiği bir sırada melek gelip şöyle hitap etti, "Ey Muhammed! De ki: Bismillâhirrahmânirrahîm. Elhamdulillahi Rabbi'l-'âlemîn.....Veleddâllîn." Daha sonra da ona, "Lâilahaillallah, de." dedi. Hz. Peygamber, bu olayın ardından yine Varaka'nın yanına giderek olup bitenleri ona anlattı. Bunun üzerine Varaka, "Müjdeler olsun! Müjdeler olsun! Ben şahidim ki sen, Meryem oğlu İsâ tarafından müjdelenen peygambersin. Kuşkusuz sen, Mûsâ ile aynı kanun üzere bulunuyorsun. Tereddütsüz bir şekilde Allah Teâlâ'nın gönderdiği bir resûlsün. Bugünden sonra cihad ile emrolunacaksınız. Eğer o vakte kadar ölmezsem, kesinlikle senin yanında bulunurum dedi..."⁴⁶

İbn Kesîr, ilk indirilen sûrenin, *Fâtiha* olduğunu söylemesi sebebiyle bu rivayette gariplik olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Gerçekten İbn Kesîr'in de ifade ettiği üzere ilk nazil olan sûre, *Fâtiha* değil de *Alak* olması sebebiyle bu rivayet tutarlı görünmemektedir. Hz. Hatice'nin ilk olarak Addâs'ın yanına gittiğini ifade eden üçüncü rivayet de tutarlı gözükmemektedir. Zira Hz. Hatice açısından olaya bakıldığı zaman, amcaoğlu gibi kendisine daha yakın ve Tevrat ile İncil konusunda daha bilgili bir kişi dururken Addâs gibi bir kölenin yanına gitmesi makul gözükmemektedir. Ayrıca böyle bir diyalog geçmesi durumunda Addâs'ın Hz. Peygamber'den haberdar olması gerekir. Hâlbuki Tâif dönüşü Addâs ile Hz. Peygamber arasında geçen diyalog,⁴⁸ onların ilk defa karşılaştıkları ve Addâs'ın durumdan ilk defa haberdar olduğunu göstermektedir. Geriye kalan iki rivayetten, Hz. Hatice'nin tek başına Varaka'nın yanına gittiği, Hz. Peygamber'in ise onunla daha sonra tavaf sırasında karşılaştığına dair rivayet, Şerafettin Severcan tarafından kabule şayan görülmektedir. Severcan, gerekçe olarak da Hz. Peygamber'in, vahiy anında korkan, cinlerin musallat olduğunu düşünen ve Varaka gibi birisi tarafından peygamber olduğu konusunda bilgilendirilen birisi konumunda zikredilmesinin doğru olmadığını ifade ettikten sonra sonuç olarak, Hz. Peygamber'e Hz. Hatice'nin söylediği sözlerin, peygamber olduğunu bildirme değil, onu teskin sadedinde söylendiğini ifade etmektedir.⁴⁹

Kanaatimizce bu rivayetler içerisinde *Buhârî* rivayetine itibar etmek

⁴⁶ Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/158.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/24.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/49; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülâk* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407), 1/554-555.

⁴⁹ Severcan, "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)", 220-221.

makul gözükmetedir. Zira hadis analiz teknikleri açısından değerlendirildiğinde senedinin güvenilir olduğu ve *Buhârî* gibi sahih hadisleri toplama gayretinde olan bir çalışmaya alındığı görülmektedir. Ayrıca muhteva yönünden de bir sıkıntı olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim daha öncesinde bir peygamberlik beklentisi olmayan Hz. Peygamber'in hayatında ilk defa bir meleği asli şekliyle görmesi ve vahiy gibi ağır bir söze muhatap olması bir insan için büyük bir olaydır. Aynı şekilde bir konuda Hz. Peygamber'in, kendisinden alt derecedeki bir insanın görüşüne başvurması, onun konumunu etkileyen bir husus değildir. Bu durum, Varaka'yı ondan üstün bir konumda da göstermez. Zira siyer kaynakları, Hz. Peygamber'in istişareye önem verdiği ve doğru görüş karşısında kendi görüşünden vazgeçtiğine dair örnekleri ihtiva etmektedir.

2.3. Hz. Peygamber'e Gelen Vahyin Kaynağına Dair Oryantalist İddiaları

Müslüman müellifler, Hz. Peygamber ile Varaka arasındaki ilişkiyi genellikle *delâilü'n-nübüvve* kapsamında ele alırken, oryantalistler ise İslâm'ın vahiy kaynaklı olmadığı yönündeki iddialarına delil olarak sunma gayretindedirler. Bu noktada oryantalistlerin tamamını aynı kategoride değerlendirmek yanlış olacaktır; bununla birlikte genel anlamda oryantalistlerin, vahyin rolünü perdelemeye dönük gayretleri de aşikârdır. Bu konuda görüşünü zikredeceğimiz ilk yazar, Will Durant olacaktır:

*"Arap şehirlerinde çok sayıda Hıristiyan vardı. Onların az bir kısmı da Mekke'deydi. Muhammed, onlardan biri olan ve İncil ile Tevrat'a muttali olan Varaka b. Nevfel ile sıkı bir ilişki içindeydi. Muhammed çoğu zaman babasının vefat ettiği Medine'yi de ziyaret ediyordu ve belki de orada bulunan çok sayıdaki Yahûdiden bazılarıyla görüşüyordu. Ayrıca Kur'ân âyetlerinin çoğu, onun Hıristiyanların ahlâkını ve Yahûdilik'teki tevhid eğilimini beğendiğine işaret etmektedir. Çünkü her iki grubun da vahiy kaynaklı olduğuna inandığı bir kitabı vardı. Belki de onun tespitine göre, Arap Yarımadasına hâkim olan şirk, ahlâkî bozukluk, kabileler arasındaki savaşlar ve siyasî çözüme, Hıristiyanlık ve Yahûdilik'in ilk dönemlerde emrettikleriyle kıyaslandığı zaman oranın halkını yönetemeyecekti. Bu sebeple yeni bir dine ihtiyaç olduğunu hissetti. Belki de birbirinden nefret eden bu toplulukların birleşmesinden doğacak yeni bir güçlü dinin ortaya çıkması gerektiğini hissetti. Arapların çoğu da Allah katından bir peygamber gönderilmesini bekliyordu."*⁵⁰

Durant'ın bu ifadeleri dikkatli bir şekilde tahlil edildiği takdirde onun, satır aralarında Hz. Peygamber'in, Yahûdi ve Hıristiyanlardan etkilendiğini ve İslâm'ın, vahiy kaynaklı değil insan ürünü konjektürel bir din olduğu imajını vermeye çalıştığı görülmektedir.

Montgomery Watt ise Hz. Peygamber'in Varaka'ya borçlu olduğunu ifade ettikten sonra, Alak Sûresi'nden önce de vahiy gelmiş olma ihtimalini ortaya atmaktadır. Buradan hareketle de Hz. Muhammed'in Varaka ile

⁵⁰ Will Durant, *Kissatu'l-hadâra*, çev. Zeki Necîb Mahmud vd. (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1998), 13/23-24.

vahiyden önce de sık sık görüştüğü tezini delillendirmeye çalışmakta ve daha sonraki İslâmî kavramların büyük ölçüde Varaka'nın düşünceleriyle şekillenmiş olabileceğini söylemektedir.⁵¹

Caetani de İslâm davetinin vahye dayalı ilahî boyutunu şüpheli hâle getirme gayretleri içerisine girmekte ve şu ifadelerle yer vermektedir: "Peygamberlik, bir anda gelen bir olay değil, Muhammed'in gençliğinden itibaren tecrübe ettiği içsel bir olgunlaşmanın sonucudur. Nihayet Muhammed, kendi düşüncelerini vahiy adı altında ortaya koydu."⁵²

Antony Black de Hz. Peygamber'in, vahiy aldığı yönündeki beyanlarını bir iddia olarak değerlendirmekte, Yahûdilik ve Hıristiyanlığa ait öğeleri kendi vahyinin fırınında yeniden şekillendirdiğini söylemektedir.⁵³

Oryantalistlerin hepsinin aynı fikirde olduklarını söylemek yanlış bir genelleme olacaktır. Zira Lapidus onlardan farklı bir tutum sergilemekte ve Hz. Muhammed'in, Yahûdilikten, Hıristiyanlıktan ve Hıristiyan Arap tektanrıçılardan etkilenmediğini, özgün bir vahye mazhar olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Buraya kadar zikredilen tüm yorumlar, görüldüğü üzere objektif değil tarafsız bir bakış açısının ürünüdür. Zira ortaya atılan iddiaların altı makul bir şekilde doldurulamamaktadır. Hz. Peygamber'in hayatında, ona gelen Kur'ân'ın vahiy ürünü olduğuna dair sağlam deliller bulunmaktayken, kendi ön kabullerini doğrulama gayretinde olan oryantalistler, sağlıklı olmayan bilgi ve yorumlarla gerçeği çarpıtma gayreti içerisindeyler. Zira ümmi/okuma bilmeyen bir kişi olarak Hz. Peygamber'in, çok sınırlı sayıdaki görüşmelerle bir insandan büyük hacimli bir kitabı alıp insanlara tebliğ etmesi makul görünmemektedir. Ayrıca Yahûdi ve Hıristiyanlardan bir etkilenme söz konusu olduğu hususu kabul edildiği takdirde, ehl-i kitabın – özellikle de Yahûdilerin- İslâm davetine karşı sergiledikleri düşmanlık ayrı bir çelişki konusudur. Sonuç itibarıyla oryantalistlerin bu tarz söylemleri, Hz. Peygamber'in vahiy ile olan irtibatını şüpheli hâle getirme ve onun, Rahip Bahîra ve Varaka b. Nevfel gibi şahıslardan etkilendiğini ispatlama gayretinden başka bir şey değildir.

SONUÇ

Câhiliye dönemi, Arap Yarımadası'nda farklı inanç gruplarının bulunduğu bir süreçtir. Bu dönemde ana karakter puta tapıcılık olmakla

⁵¹ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 89.

⁵² Leone Caetani, *İslâm Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 1/368-369.

⁵³ Antony Black, *Siyasal İslâm Düşüncesi Tarihi*, çev. Sevdâ Çalışkan - Hamit Çalışkan (Ankara: Dost Kitabevi, 2010), 32.

⁵⁴ Ira M. Lapidus, *İslâm Toplulukları Tarihi*, çev. Yasin Aktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 1/59.

birlikte Yahûdilik, Hıristiyanlık, Sâbiîlik ve Hanîflik gibi inançları benimseyen insanlar da bulunmaktaydı. Dönemin tanınmış simalarından Varaka b. Nevfel, puta tapmayı hoş görmeyen, içki vb. gayri ahlâkî davranışlardan uzak duran ve kendisi gibi yaşayan bir grup arkadaşıyla birlikte hakikat arayışında olan bir kişiydi. Araştırmalarının sonucunda Ehl-i kitabın kitaplarını incelemiş ve ardından Hıristiyanlığı benimsemiştir.

Varaka b. Nevfel'in Müslüman olup olmadığı ve Müslüman olmuşsa sahâbî kabul edilip edilmeyeceği yönünde de tartışmalar yapılmıştır. Araştırmalar sonucunda bizde hâsıl olan kanaat ise onun, nübüvveti yetişmekle birlikte henüz tebliğe muhatap olmamış, ancak Müslüman olma yönündeki niyetini izhâr etmiş, fetret devri insanı olduğu şeklindedir. Onun iyiliğine dair Hz. Peygamber'den sadır olan sözlerin de bunu desteklediği kanaatindeyiz.

Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber ile ilişkisi hem inananların hem de oryantalistlerin zihnini meşgul etmiş bir konudur. Müslüman müelliflerin - özellikle *delâilü'n-nübüvve* türü- eserlerinde bu konu genel olarak Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri kapsamında ele alınmaktadır. Oryantalistlerin eserlerinde ise onun ve davetinin vahiyle olan ilişkisini şüpheli hâle getirip, Hıristiyan ya da Yahûdi şahıslarla bağlantılı gösterme gayreti görülmektedir.

Hz. Peygamber'in doğumundan önce, çocukluğu sırasında ve yetişkinliği dönemlerinde Varaka ile görüştüğüne dair ele aldığımız rivayetler genellikle sorunlu olarak gözükmektedir. Buradaki sorun ise ya rivayetin sıhhatiyle ya da sahih bir rivayetteki maksadın anlaşılmasıyla ilgilidir. Onun, ilk vahye muhatap olduktan sonra Varaka ile olan diyaloguna dair de birden fazla rivayet mevcuttur. Bunlar içinde kabule şayan olanı ise kanaatimizce Hz. Âişe tarafından aktarılan Buhârî rivayetidir.

Burada bir fasıl da Câhiliye döneminde ve İslâm'ın ilk dönemlerinde irad edilen şiirlerle ilgili olarak açmak gerekmektedir. Zira şiir, İslâm tarihinin tâlî kaynakları arasında geçmektedir. Bu dönemlere ait şiirler ele alınırken intihal meselesi de göz ardı edilmemelidir. Değerlendirmelerde, çeşitli sebeplerle, şiir üretilip asıl sahibinden başkasına atfedildiği ya da konuya göre bazen şiirler kurgulandığı gerçeği de dikkate alınmalıdır.

Netice itibariyle; eğer bir kişiye karşı beslenen sevgi ve nefret duyguları aşırı boyutlara ulaşırsa, o ve onunla ilgili olaylar hakkında objektif değerlendirme yapma imkânı kaybedilir. Bu sebeple araştırmacı, sevgisini ve öfkesini dengeli tutup, araştırmalarına yansıtma gayretinde olmalıdır. Aksi hâlde sevdiklerini, olduğundan fazla yüceltme; sevmediklerinin ise güzel durumlarını kapatmaya çalışarak gerçekleri kendi ön yargılarına feda etme gibi büyük bir hataya düşmesi kaçınılmazdır. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da değerlendirmelerde

toptancı yaklaşımlardan uzak durmaktır. Nitekim tüm rivayetler ya toptan kabul ya da toptan red mantığıyla siyah-beyaz tonunda değerlendirilirse birçok gerçek gözden kaçırılacaktır. Bazen bir rivayetin tamamen uydurma olduğu gerçeği varsa da bazen aslı gerçek olan bir rivayete sonradan eklemeler yapıldığı görülebilmektedir. Bu sebeple değerlendirmelerde gri tonlamalara dikkat ederek, toptan red yerine yanlışları ayıklama seçeneği üzerinde durulmalıdır. Bu durum, oryantalist iddiaları için de geçerlidir. Oryantalistler tarafından kötü emellere alet edilen bir rivayeti de toptan reddetme kolaylığından kaçınarak varsa aslını ortaya koyup yanlışlarını ayıklayarak tahlilci bir yöntem takip etmek yerinde olacaktır. Bu çerçevede değerlendirme yaptığımız zaman; Varaka'nın nübüvvetten önce Hz. Peygamber ile yolunun bir şekilde kesiştiğini ortaya koyan rivayetlerin çoğunun, üzerine yargı inşa edilecek sıhhatte olmadığı kanaatindeyiz. Bir kısmı ise bağlamından kopuk değerlendirmelerdir. Bunda da Hz. Peygamber'i övme kaygısı sebep olarak dikkat çekmektedir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in değerini ortaya koyan birçok sahih rivayet kaynaklarda mevcut iken, bu tarz zorlama yorumlara gitmekten kaçınılmalıdır. Hz. Peygamber'in, ilk vahiy esnasında Varaka ile görüştüğüne dair rivayetlerden de Buhârî rivayetine itibar edilmesi uygun olacaktır. Ayrıca yorumlarda, oryantalistlere koz vermeme kaygısını ihtiva eden savunmacı tavrıdan ziyade gerçeği ortaya koyma düşüncesi ön plana çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Şükran. *İlk Vahiy*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016.
- Ali, Cevâd. *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kıable'l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405.
- Black, Antony. *Siyasal İslâm Düşüncesi Tarihi*. çev. Sevda Çalışkan - Hamit Çalışkan. Ankara: Dost Kitabevi, 5. Basım, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Şaîhu'l-Buĥârî*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Caetani, Leone. *İslâm Tarihi*. çev. Hüseyin Cahid Yalçın. 2 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-ğurer*. thk. Edward Biden. 9 Cilt. Beyrut: New Tâyib İlektironik, 1994.
- Durant, Will. *Kıssatu'l-hadâra*. çev. Zeki Necîb Mahmud vd. 42 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cıl, 1998.
- Erul, Bünyamin. *Siyer Tedkikleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Hıdır, Özcan. "İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2004), 27-37.
- Hûî, Âyetullâh Ebû'l-Kâsım b. Alî Ekber b. Hâşim. *Mu'cemü ricâli'l- ħadîş*. 24 Cilt. Necef: Mektebetü'l-İmam el-Hûî, ts.
- Huseyn, Gassân Azîz. *Varaka b. Nevfel Mübeşşiru'r-Rasûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- Hüseyn, Tâhâ. *Câhiliye Şiiri Üzerine*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu

- Yayınları, 2. Basım, 2012.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Habîb, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muḥabber*. thk. Eliza Lichten Stater. Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḥulefâ'*. thk. Seyyid Aziz ve dgr. 2 Cilt. Beyrut: el-Kütübi's-Sekâfiyye, 3. Basım, 1417.
- İbn Hişâm, Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakâ vd. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 2. Basım, 1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *Sîretü İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1978.
- İbn Kânî, Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kânî b. Merzûk b. Vâsık. *Mu'cemü's-şahâbe*. thk. Salâh b. Sâlim el-Misrâtî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1418.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Andulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Sa'd, Ebü Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Munî. *et-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed. *Mineḥu'l-midaḥ*. thk. İffet Visâl Hamza. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1987.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-eşer fî funûni'l-meğâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1993.
- İbnu'l-Gadâirî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. el-Hüseyn el-Vâstî el-Bağdâdî. *er-Ricâl*. thk. Muhammed Rıza Hüseyinî. Kum: Dârü'l-Hadîs, 1422.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abulmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kelâî, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim. *el-İktifâ' fî (bimâ teḍammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-şelâseti'l-ḥulefâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420.
- Lapidus, Ira M. *İslâm Toplumları Tarihi*. çev. Yasin Aktay. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Basım, 2013.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Âşârü'l-merfû'a fî'l-aḥbârü'l-mevzû'a*. thk. Saîd b. Besyûnî Zeğlûl. Bağdat: Mektebetü's-Şarki'l-Cedîd, ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali İbnü'l-Hüseyn b. Ali. *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. thk. Charles Pellat. 5 Cilt. Beyrut: Dâriratu Menşûrati'l-Câmiati'l-Lübnaniyye, 1970.
- Safedî, Salâhuddin Halil b. Aybek b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.
- Severcan, Şerafettin. "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 197-221.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-

- Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. 23 Cilt. Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2013.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebevîyye li'bni Hişâm*. thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.
- Ṭaberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1407.
- Watt, W. Montgomery. *H. Muhammed Mekke'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Zirikli, Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali. *el-A'lâm*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zürkânî, Ebü Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf b. Ahmed b. Şihâbuddin b. Muhammed. *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Mücahit Yüksel.

📄 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.